

СЕКЦІЯ 5. ЗООЛОГІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ ТВАРИН

УДК 591.5:594.32.38

ВИДИ-ВСЕЛЕНЦІ У СКЛАДІ ПРІСНОВОДНОЇ МАЛАКОФАУНИ УКРАЇНИ

А. П. Стадниченко

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10002, Україна

Кінець XX і перше десятиліття XXI ст. ознаменувалися розширенням видового складу прісноводної малакофауни України за рахунок проникнення у західні і південно-західні регіони її Правобережжя видів-вселенців – витушки розширеної *Micromenetus dilatatus* (Gould, 1841) (Gastropoda, Pulmonata, Planorbidae) і жабурниці (=беззубки) китайської *Sinanodonta woodiana* (Lea, 1834) (Bivalvia, Unionidae). Обидва ці види відзначаються вельми широкою екологічною валентністю, що і дозволило їм розселитися далеко за межами їхніх первинних (вихідних) ареалів. Адже *M. dilatatus* – це вид північноамериканського походження. Він дуже широко розповсюджений у прісноводних гідротопах східної половини Північної Америки, де наявні його численні і, як правило, багаточисельні популяції [5] від Флориди і до Канади. Натомість *S. woodiana* – це вид східноазійського походження, звичайний для Китаю, Японії, Індокитаю, крайнього сходу Російської Федерації (басейну Амуру) [2].

На європейський континент (Великобританія, околиці Манчестера) *M. dilatatus* вперше потрапив близько 1869 р. [12] як пасивний імігрант (завдяки людині) і найімовірніше – цілком випадково. Відтоді і дотепер ця дрібненька витушка (діаметр її черепашки – до 3,6 мм) опинилася у Німеччині і Нідерландах [11, 13], Франції [9], Польщі [14], Чехії [7].

Перше знаходження *M. dilatatus* в Україні датується 1991 р. – кілька екземплярів його було виявлено у Добротвірському водосховищі, побудованому на Західному Бузі (сmt. Добротвір Львівської обл.). А у 2005 р. також поодинокі екземпляри цього виду опинилися у складі наших малакологічних зборів, здійснених у басейні Дністра – у Бурштинському водосховищі, створеному на одному із його допливів, а саме – на р. Гнила Липа (сmt. Бурштин Івано-Франківської обл.) [15]. До серпня 2011 р. цей вид спромігся подолати чималу відстань по шляху просування його по північних теренах України у східному напрямку, а саме: найвірогідніше – з Добротвірського водосховища до озера Оріхового (с. Межисить Волинської обл.) [16]. У липні 2018 р. цей моллюск просунувся ще далі на схід. Тут нами його було вперше виявлено в оз. Нобель (с. Нобель Рівненської обл.). Екземпляри *M. dilatatus* з усіх місць його першознаходжень в Україні зафіксовані і передані нами до малакологічних колекцій Центрального природничого музею НАН України (Київ) і Державного природознавчого музею НАН України (м. Львів).

Відзначимо, що усі українські популяції *M. dilatatus* відзначаються дуже низькими значеннями щільності поселення. Так, для добротвірської популяції вона становить 0,5 екз./м², для бурштинської – 0,15, для оріхівської – 0,005-0,29 екз./м². Європейські ж популяції цього виду характеризуються у десятки, а часом і у сотні разів вищими значеннями цього показника.

Другий з найостанніших видів-вселенців у гідромережу України – *S. woodiana*. Він став найкрупнішим представником прісноводної малакофауни України. У наших власних зборах найбільше значення довжини черепашки у цього виду становило 16,9 см. З прісних материкових вод Східної Азії цей вид стрімко поширюється по інших континентах. Зараз він відомий із 20 країн Європи, з Центральної і Північної Америки [1, 6, 8, 10].

Експансія *S. woodiana* в Україні відбулася, на думку М. О. Сона [1], яку ми беззаперечно підтримуємо, через такий потужний інвазійний коридор, яким є русло Дунаю. У Кілійській дельті Дунаю, швидко розповсюдившись по численних його рукавах,

сформувалися процвітаючі популяції цього виду. У 2011 р. одну з них ми виявили між островами, на яких розміщене м. Вилкове (Одеська обл.), а 5 інших – південніше, на території протяжністю 11,5 км. (від Кілійського гирла Дунаю і до заповідника Дунайські плавні). Окрім Північного Причорномор'я України цього молюска знайдено було і у Закарпатті [4] у р. Латориці (с. Соломонове Закарпатської обл.).

Успішність експансії *S. woodiana* на нових для нього теренах зумовлена невибагливістю цих тварин до особливостей їх місцеперебувань, що дозволяє їм оселятися у різноманітних як у стоячих, так і у текучих водах. Окрім того, у згаданому плані важливим є ще і той факт, що у складі популяцій цього молюска високим є відсоток наявності гермафродитних особин, що розширює можливості прояву у нього випадків автоміксису. Слід наголосити ще і на тому, що у *S. woodiana* відбувається зазвичай не посезонне, а безперервне протягом теплого періоду року утворення статевих продуктів і надходження їх до марсупіальних зябрових кишень, що зумовлює дуже високу плодючість цих тварин порівняно з іншими видами, що належать до родини перлівницевих (Unionidae). Раніше на цю обставину звертали увагу й інші дослідники, зокрема Л. М. Янович [3].

У сьогоднішній день, коли на густонаселених територіях рівень антропогенного забруднення компонентів гідромереж політантами – збереження існування і відносної стабільності гідроекосистем у значній мірі передусім залежить від чисельно домінуючих у їх складі видів. Саме до категорії таких і належить в умовах Північного Причорномор'я – *S. woodiana* з її дуже високою невибагливістю до абіотичних і біотичних чинників середовища заселених нею біотопах і з її вражаючою плодючістю, про причини якої вже йшлося вище. Завдяки саме цим двом обставинам експансія цього молюска у пониззі Дунаю завершилася успішно: його популяції стали звичайними для означеного вище регіону, а загальна чисельність населення і щільність поселення їх відзначаються як правило, високими значеннями.

Література

1. Сон М.О. Моллюски-вселенцы в пресных и солоноватых водах Северного Причерноморья. – Одесса: Друк, 2007. – 132 с.
2. Старобогатов Я.И. Фауна моллюсков и зоогеографическое районирование континентальных водоемов. – Л.: Наука, 1970. – 372 с.
3. Янович Л.М. Перлівницеві Unionidae Rafinesque, 1820 (Bivalvia) в сучасних екологічних умовах України (стан популяцій, особливості статевої структури і розмноження, біоценологічні зв'язки та фауна). Автореф. дис. д.б.н. – К., 2013. – 48 с.
4. Янович Л.Н., Пампура М.М. Новая находка моллюска-вселенца *Sinanodonta woodiana* Lea, 1834 (Mollusca: Bivalvia: Unionidae) в Украине. Вестн. зоол. – 2011. – Т. 45, вып. 2. – С. 186.
5. Baker F.C. The Molluscan Family Planorbidae. – Urbana: Illinois press, 1945. – 530 p.
6. Bělehraděk I. Temperature and living matter. – Berlin: Borntraeger, 1935. – 277 s.
7. Beran L. Severoamerický okružák *Menetus dilatatus* (Gould) v České republice / Práce muzea v Kolině. – Řada přírodovědná. 1994. – Т. 1. – S. 31-32.
8. Bogan. A. E., J. Bowers-Altman, M. Raley. A new threat to conservation of north american freshwater mussels: Chinese Pond Mussel *Sinanodonta woodiana* in the United States. – Tentacle. – 2011. – Vol. 19. – 39-40 p.
9. Devin S., Bollache L., Noël P-Y., Beisel J-N. Patterns of biological invasion in French freshwater systems by non-indigenous microinvertebrates. –Hydrobiologia. – 2005. – V. 551. – P. 137-146.
10. Djajasasmita M. The occurrence of *Anodonta woodiana* (Lea, 1834) in Indonesia (Pelecypoda: Unionidae). – Veliger. – 1982. – Vol. 25. – P. 175.

11. Glöer P., Meier-Brook C. Süßwassermollusken (Ein Bestimmungsschlüssel für die Bundesrepublik Deutschland). – Hamburg: Auflage, Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, 1998. – 136 s.
12. Kerney M. Atlas of the land and freshwater molluscs of Britain and Ireland. – London: Harley Books, 1999. – 261 p.
13. Kobialka H., Beckmann K-H, Schröder E. Arbeitscheckliste Mollusken NRW6. Aktualisierte Ausgabe (Stand 15.01.2006). – <http://www.mollusken-nrw.de/forschung/checkliste.htm>.
14. Piechocki A. Mięczaki (Molluska). Fauna Slodkowodna Polski. – Warszawa- Poznań: Panstw. Wydawn. Nauk., 1979. – 187 s.
15. Stadnychenko A.P. On the records of a New for Ukrainian Fauna Mollusk species *Micromenetus dilatatus* (Gastropoda, Planorbidae). – Вестн. зоол. – 2014. – Т. 48, вып. 2. – С. 189.
16. Stadnychenko A.P. Another one finding of invasive freshwater pulmonate gastropod *Micromenetus dilatatus* (Mollusca: Gastropoda, Planorbidae) in Ukraine / 36. наук. праць «Біологічні дослідження – 2019». – Житомир: ЖККГВ «Полісся», 2019. – С. 134-137.